

Tegenwoordig is wandelen en ook fietsen erg populair en er zijn op het internet tal van routes te vinden rond de Egmond. Veel touristen bezoeken jaarlijks onze omgeving. 150 jaar geleden was Egmond aan Zee nog een echt vissersdorp en maar heel weinig mensen kwamen toen hierheen om gewoon te genieten van de omgeving. In onderstaand verhaal laat Kees Floor zien dat er uitzonderingen waren.

WAS WANDELPIONIER CRAANDIJK WEL IN EGMOND AAN ZEE?

Kees Floor

Afb. 1 Jacobus Craandijk (1834-1912)

VUURTORENS

Een van de wandelingen voerde onder andere van Egmond-Binnen naar Bergen, met een uitstapje naar Egmond op Zee. Ze wordt beschreven in het eerste deel van de uit zeven uitgaven bestaande reeks wandelverslagen. Uiteraard besteedt Craandijk aandacht aan de twee markante vuurtorens die het dorp destijds telde (Afb. 2). Hij schrijft erover:

'Egmond heeft natuurlijk ook zijn vuur. Het heeft zelfs twee vuren. Wij hebben ze reeds van verre gezien, de twee hooge, roode kolommen, met een zonderling hekwerk omkleed, waardoor zij u aan een paar reusachtige garenwinders doen denken. Dat hekwerk, evenals de roode kleur, moet dienen, om hen overdag uit zee beter zichtbaar te maken. Zij ontvingen hun wanstaltig ombulsel, toen voor eenige jaren de reusachtige houten dagbaak, die op een hooge duin uren ver reeds in het oog viel, door den bliksem getroffen en door brand vernield was.'

De Rotterdamse doopsgezinde predikant Jacobus Craandijk (1834-1912) (Afb. 1) was een verwoed wandelaar en publicist. Van de tochten die hij op talrijke plaatsen in het land maakte, deed hij verslag in een aantal boeken onder de titel *Wandelingen door Nederland* met pen en potlood (1). Van de bezochte locaties beschreef deze pionier van het Nederlandse wandeltoerisme tevens allerlei, veelal historische wetenswaardigheden. De eveneens uit Rotterdam afkomstige schilder en tekenaar Pieter Adrianus (Piet) Schipperus (1850-1929) verzorgde de illustraties.

Afb. 2 Egmond aan Zee, duingezicht en panorama. Geheel links de Zuiderlichttoren; achter de Sint Agneskerk is nog het bovenste gedeelte te zien van de met dagmerken uitgeruste vuurtoren J.C.J. van Speyk. Geheel rechts de Nederlands Hervormde Kerk. Datering: 1910; de Zuiderlichttoren was toen niet meer in bedrijf en zou worden afgebroken in 1915. RAA012006123

Afb. 3 Prent door Pieter Adrianus (Piet) Schipperus uit het boek van Jacobus Craandijk (1), tegenover blz. 184. Rechtsboven de vuurtoren J.C.J. van Speyk, zonder de zogeheten dagschermen, die overigens wel in de tekst van Craandijk worden beschreven. RAA PR000874

Deze beschrijving van de vuurtorens, en ook de bijgeplaatste illustratie (Afb. 3) roepen echter wel wat vragen op. Waarom ontbreken de door Craandijk beschreven zogenoemde dagmerken rond de door tekenaar Schipperus rechtsboven afgebeelde vuurtoren J.C.J. van Speyk? In een voetnoot geeft Craandijk weliswaar aan dat dit hekwerk op de tekening is weggelaten, maar waarschijnlijker is dat Schipperus

niet mee wandelde; hij moet voor 1873 in Egmond zijn geweest of een oudere afbeelding als voorbeeld gebruikt hebben bij het maken van zijn prent. Dat er vier zwartgeverfde ijzeren schermen aan de Van Speykstoren waren bevestigd blijkt ook uit andere bronnen. Zo maken onder andere de *Berigten aan Zeevarenden*, die het Ministerie van Marine geregeld in de Nederlandse Staatscourant publiceerde, er melding van (Afb. 4).

Afb. 4.

Berigt aan zeevarenden uit de Nederlandse Staatscourant van 4 september 1873

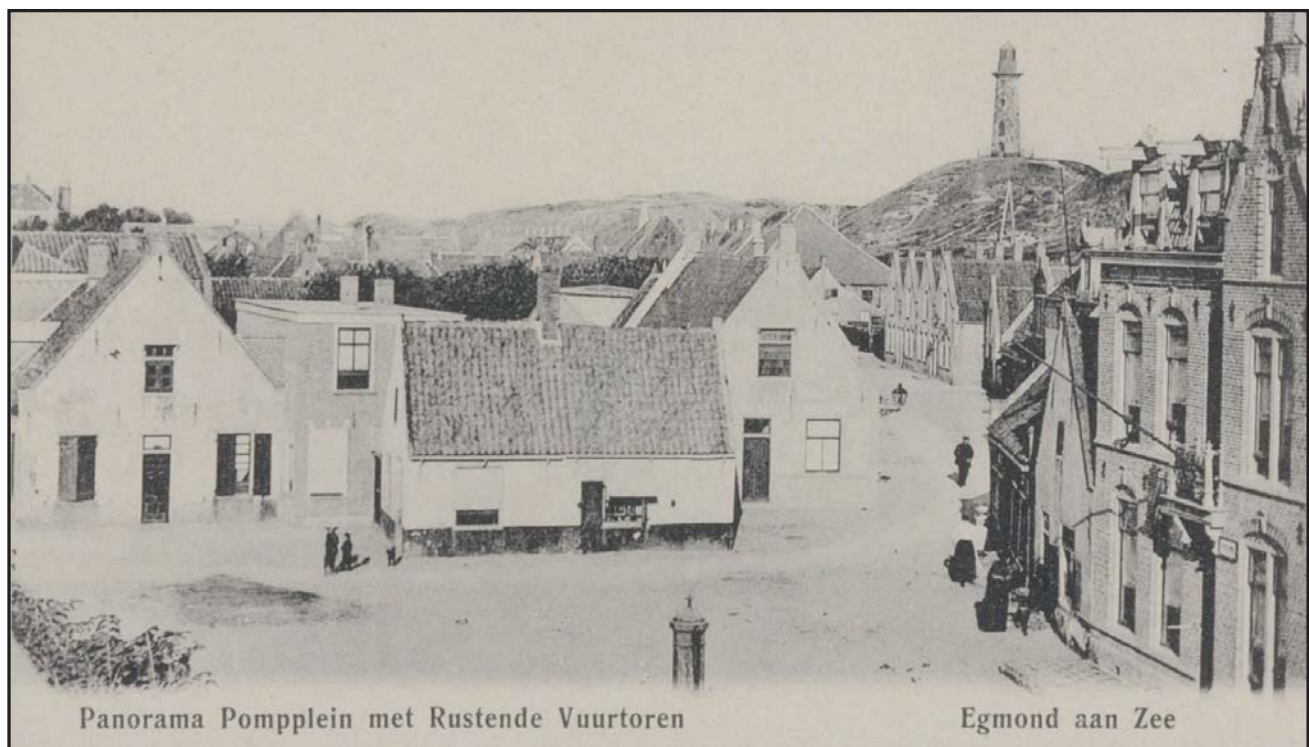
Afb. 5. Van Speyk vuurtoren met dagschermen. Op de voorgrond het strand met bezoekers en badhokjes. Tevens zicht richting boulevard met onder andere café Zeerust, de muziektent en hotel Zeezicht. Datering: 1902. Door schade na stormen van 1904 en januari 1905 kan het beeld afwijken van wat Bruinvis en Jonker (zie kader) in 1905 te zien kregen. Beeldbank RAA012006148

Ook zijn er talrijke afbeeldingen van deze noordelijke kustlichttoren met schermen te vinden, zoals bijvoorbeeld Afb. 5. De Zuiderlichttoren (Afb. 6) daarentegen is voor zover bekend nooit van dergelijke schermen voorzien. Er bestaan dan ook geen prenten, foto's of vermeldingen van schermen aan deze in 1915 afgebroken toren.

Is Craandijk zelf eigenlijk wel in Egmond aan Zee geweest? En zo ja, wanneer was dat dan? We wandelen even met hem mee om meer duidelijkheid te krijgen. Daarbij letten we vooral ook op zijn observaties en verwijzingen naar min of meer actuele gebeurtenissen, zoals bijvoorbeeld naar het door hem in bovenstaand citaat genoemde afbranden van de dagbaak op het binnenduin. Dat gebeurde na een bliksemingslag op 19 september 1872 (2).

KERKGANGERS

Craandijk maakte de wandeling, ver van zijn standplaats, op een zondag. Vreemd voor een dominee; moest hij niet preken? In dit geval niet. De kerkenraad van de doopsgezinden in Rotterdam achtte het destijds nodig dat de gemeenteleden af en toe ook een ander geluid te horen kregen dan dat van de eigen, daar reeds twaalf jaar prekende dominee (3). Men hoopte daarmee vooral voor jongeren het kerkbezoek aantrekkelijker te maken. Bij wijze van proef kreeg Craandijk in 1874 in plaats van slechts zes maar liefst vijftien of achttien vrijbeurten, een regeling die het jaar daarna werd voortgezet. Hij heeft een van die hem recent toegekende vrije zondagen kunnen benutten om de Egmondse aan te doen, zoals we verderop zullen zien. Al aan het begin van zijn wandeling vanuit Egmond-Binnen kwam

Panorama Pompplein met Rustende Vuurtoren

Egmond aan Zee

Afb. 6 Panorama Egmond aan Zee met Zuiderlichttoren, Egmond aan Zee, 1905:
Beeldbank RAA012005913

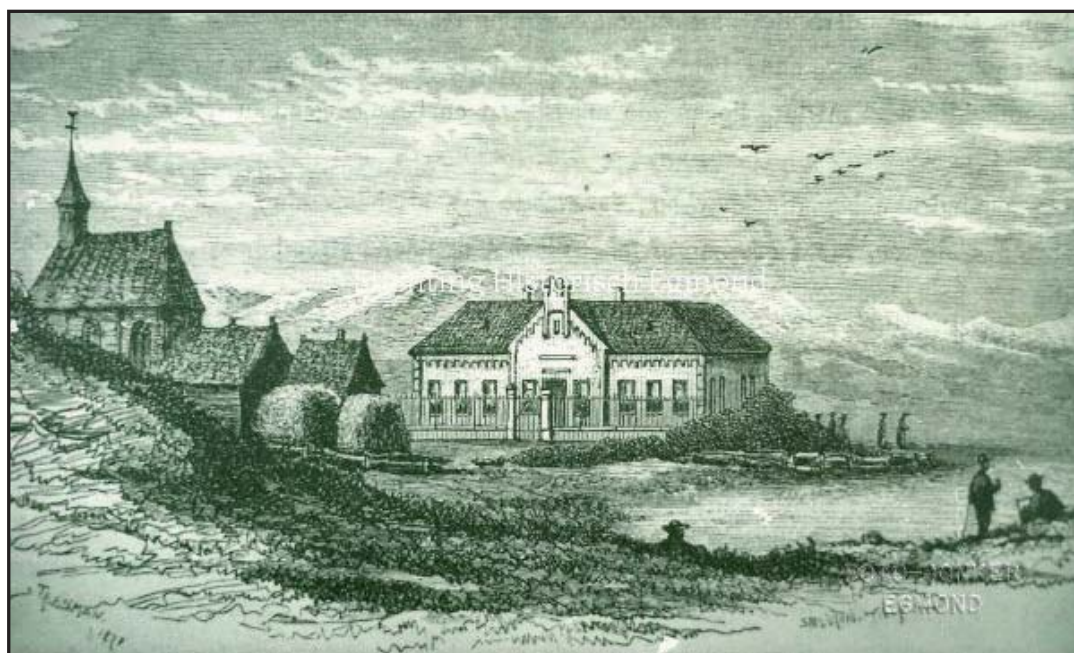
Craandijk tussen de kerkgangers terecht. De gelovige Binders waren op weg naar de in 1859 gebouwde rooms-katholieke Sint Adelbertuskerk in Rinnegom. Na het passeren van de kerk keek hij de kerkgangers niet langer op de rug, maar recht in het gezicht. Ze kwamen hem vanuit Egmond aan den Hoef tegemoet. Ongetwijfeld zullen er ook vanuit de duinen rooms-katholieke Derpers vanuit Egmond aan Zee in de richting van de kerk gelopen hebben, al maakt hij daarvan geen gewag.

EEN ARMOEDIG DORP

Voor Craandijk vervolgens Egmond aan den Hoef aandoet, slaat hij linksaf voor zijn uitstapje naar Egmond aan Zee. Het dorp is te bereiken over een *'naakte straatweg door de kale duinen'*. *'Het heeft in de laatste jaren een treurige bekendheid verkregen door de verschrikkelijke tyfusedemieën, die er gewoed hebben'*, zo meldt hij zijn lezers. Gedoeld wordt waarschijnlijk op de epidemie van de winter 1870-1871. Het verbaast de auteur niets, gezien *'het vele rottende en stinkende visafval rond*

de woonhuizen. Ook de doolhof van doodlopende straatjes en steegjes werkt ziekten in de hand; de wind krijgt er geen kans vrij door te stromen en alle onreinbeden af te voeren'. De epidemie en de ellende die ze veroorzaakte, was een van de redenen om te komen tot een *'asyl voor ouden van dagen'*, zoals het destijds in de dagbladen werd genoemd. De eerste steen van het gebouw dat er in 1874 kwam (Afb. 7), werd gelegd door Prins Hendrik de Zeevaarder (1820-1879), een broer van Koning Willem III. De inrichting lag aan de noordzijde van de Voorstraat tussen het tolhuis en de Nederlands-hervormde kerk. De pers sprak er later dat jaar schande van dat het opgeleverde gebouw leeg stond, omdat er geen geld was om bewoners te huisvesten. Ook Craandijk deelt in de beschrijving van zijn wandeling die kritiek. De eerste bewoners zouden pas op 7 oktober 1875 kunnen worden verwelkomd, terwijl er voor de vele, op dat moment nog leegstaande kamers een lange wachtlijst bestond.

Afb. 7 De (eerste) Prins Hendrik Stichting en de Nederlands-hervormde kerk in Egmond aan Zee. Tekening van L. Heijmans, ca 1875. Beeldbank SHE

DETTIG JAAR NA CRAANDIJK

Ruim dertig jaar na Jacobus Craandijk liepen en beschreven ook Cornelis Willem Bruinvis en Pieter Jonker, beiden uit Alkmaar, in maart 1905 het traject van Egmond aan den Hoef naar Egmond aan Zee als onderdeel van een uitvoeriger wandeling (6). Bruinvis was gemeentearchivaris en museumdirecteur in Alkmaar, Jonker fotograaf, die de brochure, voorzien van aanvullende informatie en talloze advertenties, uitgaf. Hij zou zich een jaar later vestigen in Egmond aan Zee en daar de basis leggen voor Foto Jonker.

In de tussenliggende dertig jaar was er veel veranderd, zo concluderen we uit hun beschrijving van de wandeling, al werd wel de Van Speyktoren nog steeds ontsierd door een aan de lantaarn gehecht rasterwerk (Afb. 5). De lichten van de zuidertoren (Afb. 6) werden sinds 1 juli 1882 echter niet meer ontstoken. Het gebouw aan de Zuiderstraat waar de oudkatholieken hun kerkdiensten hielden, was nu post- en telegraafkantoor. Ze kerkten vanaf 1886 in de nieuw gebouwde Sint Agneskerk aan de Voorstraat (Afb. 8).

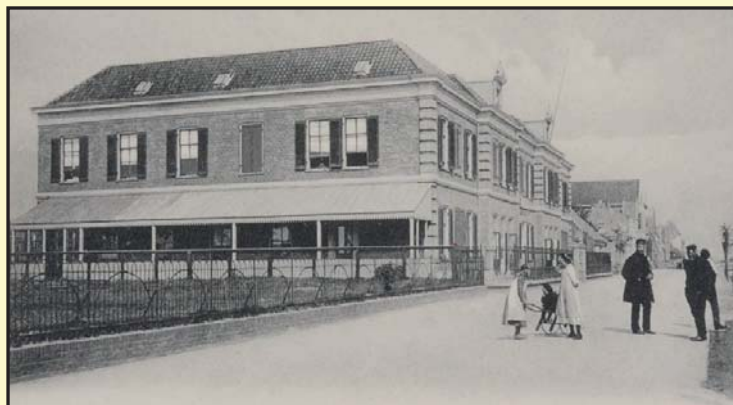
Nieuw was ook de spoorlijn naast de straatweg van Egmond aan den Hoef naar Egmond aan Zee. De verbinding zou op 20 juli 1905 feestelijk in gebruik genomen worden. Even voorbij het nieuwe stationsgebouw lag aan de zuidzijde van de straatweg de nieuwbouw van de Prins Hendrikstichting (Afb. K1). Deze was in 1895 gereed gekomen en zou in 1937 weer worden afgebroken om plaats te maken voor een nog weer groter gebouw. Het oude gebouw aan de noordzijde van de straatweg (Afb. K2) was overgedaan aan de Folminastichting, die voor bleekneusjes en herstellende vrouwen uit Amsterdam een verblijf van vijf weken verzorgde. In 1906 zouden de activiteiten worden voortgezet voor een ruimere doelgroep onder de naam Hendrikastichting. Bruinvis heeft het ook over een met bomen beplante Voorstraat (Afb. 8). In de tijd van Craandijk waren die er niet of, minder waarschijnlijk, de wandelpionier had verzuimd ze te vermelden.

Egmond aan Zee

Afb. K1 De (tweede) Prins Hendrikstichting, 1904. RAA012005999

Laatstgenoemde trof in 1874 tijdens zijn wandeling nog een vissersdorp aan. Het is of Bruinvis in 1905 een ander dorp bezocht; hij beschrijft een badplaats (Afb. 5), met aan de weg timmerende café's of pensions, zoals Bellevue, Welgelegen, Zeerust en Zeezicht (Afb. K3). Ook de fotografie had zich in de tussentijd ontwikkeld. Was Craandijks uitgave nog voorzien van prenten als illustratie, in Bruinvis' tijd werkte men al met foto's. De bij dit artikel geplaatste prenten (Afb. 3 en 7) werden gemaakt in de jaren zeventig van de negentiende eeuw; de foto's zijn (met uitzondering van de vuurtoren in de steigers) alle uit de periode 1902-1910.

Afb K2 Het gebouw van de Folminastichting, later Hendrikastichting en Sint Agnes, in 1912. In dit gebouw was tot 1895 de Prins Hendrikstichting gevestigd. RAA012005983

Afb. K3 Advertenties uit de Alkmaarsche Courant van 4 juni 1905. Kennelijk was de schade van de stormen van 1904 en begin 1905 voldoende hersteld om weer gasten te kunnen ontvangen. RAA012005999

EGMOND AAN ZEE.
Hotel „Zeerust”. Alb. VAN PEL. Schoon Dorps- en Zeegezicht. Boven op het Duin. Café-Restaurant en Pension. EGMOND AAN ZEE.
Badhotel „Welgelegen”. Eerste Hotel aan het strand. Uitstekende consumptie. Schoon vergezicht. Billijke conditiën. P. de Graaf.
Badhotel „Zeezicht”. Flink terras en direct aan Zee gelegen. Goede consumptie. Zorgvuldige behandeling. E. J. van Schaik.

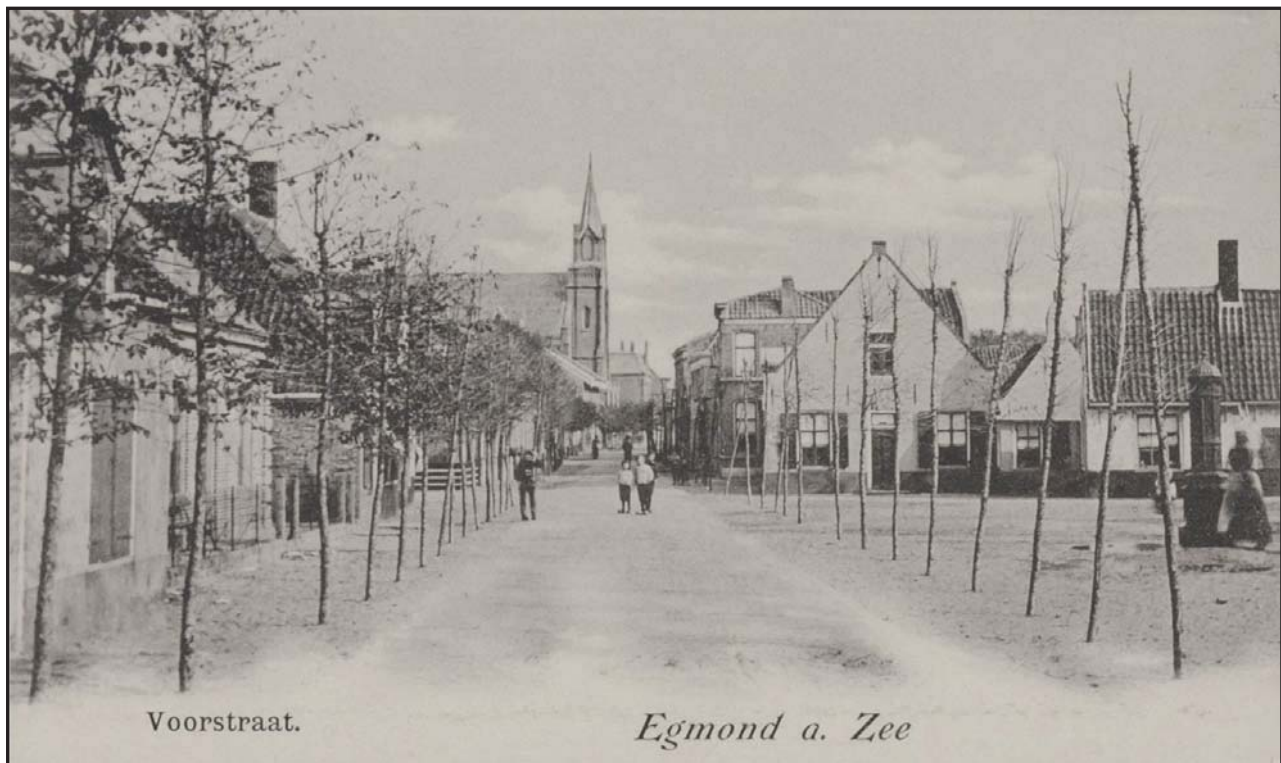
DORPSJEUGD

Langs de hervormde kerk loopt Craandijk richting strand, waar hij geniet van het uitzicht over zee. Vervolgens brengt hij een bezoek aan de Van Speyktoren, waar hij overigens niet binnen is geweest. Op weg daarheen wordt hij vergezeld door de halve dorpsjeugd, die hem al bedelend en onderling ruziënd ongevraagd van nutteloze toeristische informatie voorziet. Aangekomen bij de voet van de toren laat hij het uitzicht over het dorp en de duinen eromheen goed op zich inwerken. In de verte is de hoge kerk van Alkmaar zichtbaar; de rode kolom van de Zuiderlichttoren bevindt zich op slechts 310 meter afstand.

Op de terugweg richting Egmond aan den Hoef neemt Craandijk de Zuiderstraat en komt daarbij langs een gebouw dat je, in de woorden van Craandijk, voor een rooms-katholieke kerk zou kunnen aanzien, maar in dit geval het bedehuis was van de Bisschoppelijke Clerezy (later Oud-Katholieke Kerk). Tot 1886 zouden de gelovigen hier ter kerke gaan, waarna het nieuwe kerkgebouw aan de Voorstraat in gebruik werd genomen (Afb. 8).

DATUM BEZOEK

We keren nu terug naar de vraag of Craandijk, gezien zijn beschrijving van de beide vuurtorens, wel in Egmond aan Zee is geweest. Zijn

verslag oogt verder veelal betrouwbaar; de correcte observaties die hij deed en de aanvullende actuele informatie die hij geeft, zijn verificerbaar. Zelfs de datum van zijn bezoek kunnen we bepalen, en wel als volgt.

Het boekwerkje waarin hij zijn wandeling beschrijft is uitgegeven in 1875; onder het voorwoord lezen we: Rotterdam 1874. De wandeling moet dus zijn uitgevoerd in 1874 of eerder. In de tekst vinden we verdere aanwijzingen, zoals de vermeldingen van de tyfusepidemie van 1871 en de blikseminslag op de dagbaak in 1872. De dagmerken werden aan de Van Speyktoren bevestigd in 1873. Ook het aantal van 25 bomschuiten dat hij vermeldt, klopt; het gold vanaf eind juli 1873, toen er door Egmonder reders om hun vloot uit te breiden vier bomschuiten van elders werden aangekocht (4). Met deze aanwijzingen wordt de periode

waarin de wandeling plaatsvond, steeds verder ingeperkt. Het meest hebben we echter aan de informatie dat het gebouw van de Prins Hendrikstichting er stond, maar wegens geldgebrek nog niet was bewoond. De wandeling moet daardoor zijn gemaakt tussen het moment van de eerste steenlegging en de komst van de eerste bewoners, dan wel het moment waarop Craandijk zijn voorwoord schreef, dus in 1874. Zelfs de dag waarop kunnen we nog terughalen. Craandijk heeft het over een warme herfstmorgen. Weergegevens van het KNMI (5) laten zien dat op het waarneemstation Utrecht de veruit warmste zondag van de herfst viel op 27 september. We mogen aannemen dat dit ook in Egmond de warmste najaarszondag van 1874 is geweest en dat Craandijk daarvan heeft geprofiteerd door op die dag zijn wandeling door de Egmondten uit te voeren.

Afb. 8 De met bomen beplante Voorstraat in 1902, met onder andere de in 1886 in gebruik genomen Sint Agneskerk

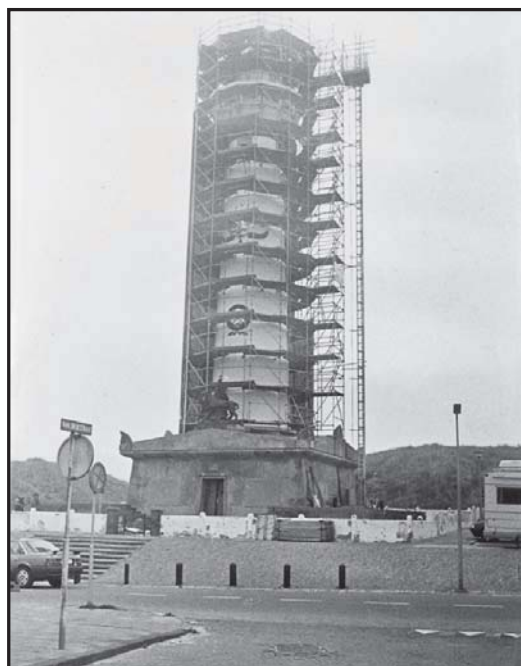
Afb. 9

Berigt aan Zeevarenden uit de Nederlandse Staatscourant van 11 september 1874

Afb. 10

Vuurtoren
J.C.J. van Speyk, ingepakt voor een schilderbeurt.
Beeldbank SHE

Er is echter ook een andere verklaring mogelijk. De Zuiderlichttoren werd namelijk in 1874 rood overgeschilderd. De kennisgeving daarvan (Afb. 9) is gedateerd op 29 juli, maar werd in augustus en september vele malen in de Nederlandse Staatscourant geplaatst, het laatst op 11 september. Veel Egmonders zullen zich nog herinneren hoe een vuurtoren er in dergelijke omstandigheden uitziet, gezien de opknopbeurt die de Van Speyktoren in 2019 onderging; anderen verwijzen we naar Afb. 10, waarin die toren ook in de steigers staat vanwege onderhoudswerkzaamheden. Vermoedelijk stond de Zuiderlichttoren tijdens het bezoek van Craandijk nog in de steigers, zag hij ze aan voor permanente dagschermen en werd hij zo op het verkeerde been gezet.

SCHILDERWERKEN

Resteert nog de vraag waarom volgens Craandijk beide vuurtorens waren voorzien van dagschermen. Wellicht heeft hij zich vergist of liet zijn geheugen hem even in de steek.

BRONNEN

1. Craandijk, J.: *Wandelingen door Nederland met pen en potlood*, deel 1. Haarlem 1875.
2. *Berigt aan de zeevarenden*, Nederlandse Staatscourant a: 4 oktober 1872. (delpher.nl).
3. historischetopografie.nl/craandijk/auteur.htm
4. *Ver slag van den staat der Nederlandschen zeevisserijen over 1873*. 's Gravenhage 1874.
5. genealogieonline.nl/over-de-dag/1874/09/27
6. Bruinvis, C.W.: *Wandelingen door Alkmaar, Heiloo, Egmond, Bergen en Schoorl*, Alkmaar maart 1905. Zie ook: Leijen, R. en P. Groen: *Wandeling door Alkmaar, Heiloo, Egmond, Bergen en Schoorl*, Geestgronden 12 (2005) nr. 2-3, pag. 51-61.